

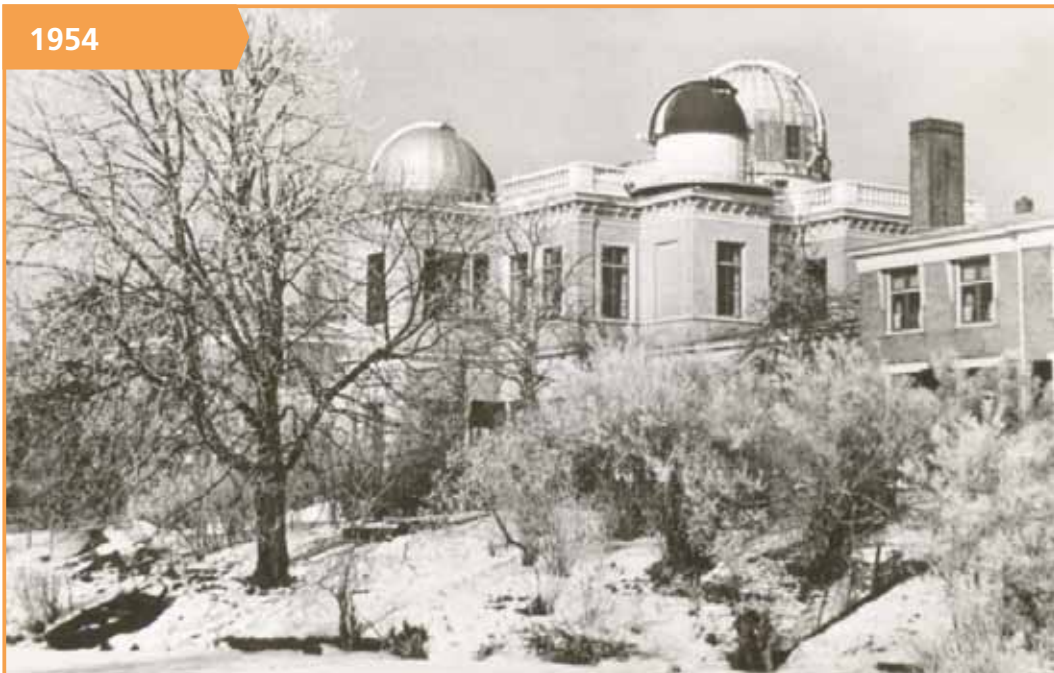

OUD LEIDEN NIEUWS

KWARTAALBLAD VAN DE HISTORISCHE VERENIGING OUD LEIDEN

jaargang 5, nummer 5
december 2017

1954

Sterrewacht in de sneeuw (foto: Herman Kleibrink).

Agenda

Woensdag 13 december 2017

Woensdag 14 februari 2018

Woensdag 11 april 2018

Zaterdag 14 april 2018

Jan van Houtlezing 'Het raadsel van Jan van Hout'

Lezing 'Leidse fotografen'

Lezing 'Een kamer gevuld met de mooiste boeken'

Excursie Rapenburg en Bibliotheca Thysiana

De redactie van Oud Leiden Nieuws wenst u prettige kerstdagen en een voorspoedig 2018!

Van de voorzitter, <i>Rens Heruer</i>	3
HVOL viert 115de verjaardag	4
Het nieuwe bestemmingsplan binnenstad, <i>Historisch karakter van de stad</i>	6
De kunstwerken in <i>Bonaventuracollege Mariënpoelstraat</i> , <i>Monumentale kunst van de wederopbouw</i>	8
Jan van Houtlezing 'Het raadsel van Jan van Hout'	10
Verslag van de Dirk van Ecklezing 2017, <i>Piet de Baar</i>	12
Excursies: programma voorjaar 2018	14
Lezing 'Een kamer gevuld met de mooiste boeken'	16
De verdwenen boom van molen D'Heesterboom, <i>Dik Kompier</i>	17
Workshop oral history, <i>Cees Meijer</i>	18
Gezocht: Helpende handen voor de HVOL	20
Nieuwe leden	21
Beeldbank: een kijkje over de gemeentegrens, <i>Henk van der Sterre</i>	22
Ga zorgvuldig om met uw gemetselde gevel, <i>Norman Vervat</i>	24
HVOL zoekt penningmeester	25
Laatste nieuws: lezing 'Leidse fotografen'	25
Boekbesprekingen, <i>Bram van Leeuwen</i>	26
Aangestipt, <i>Bram van Leeuwen</i>	36
Agenda	38
Bedrijfsleden	39
Historische kalender 2018	40
Colofon	40

Groeien en bloeien

Vele honderden van u waren op ons feestje op 4 november, de 115de verjaardag van onze vereniging. Meer nog dan andere jaren was de Hooglandse Kerk gevuld met feestgangers die afkwamen op het gevarieerde programma. Wie er niet bij was, heeft wat gemist, bijvoorbeeld de diesrede van burgemeester Lenferink, die een uitvoerige beschouwing hield over Leidse identiteit(en) en zijn gehoor boeide van begin tot eind.

Het identiteitsthema stond centraal in dit weekend van de Leidse geschiedenis, waarin de P.J. Bloklesing op donderdag en het symposium op vrijdag ook meededen. De dies was ook bijzonder vanwege de uitreiking van de Oud Leidenprijzen nieuwe stijl. De genomineerden waren vereerd, de winnaars in hun nopjes. Het bestuur greep tevens de gelegenheid aan om Rudi van Maanen te bevorderen tot erelid voorafgaand aan zijn presentatie van het 30ste door hem bestierde Leids Jaarboekje.

Er was ook weer een nieuwe historische kalender (thema 'Openbaar vervoer') en na de dies was er behalve het verse Jaarboekje ook nog een lustrumspeldje. En dan was er daarna nog volop gelegenheid voor een glaasje, een praatje en een bezoek aan de geschiedenismarkt, waar ook de jongsten zich konden vermaken aan de kleurtafel. Het was een mooie viering en ik herhaal nog eens mijn dank aan alle organisatoren en medewerkers, binnen en buiten de HVOL, voor hun inzet om dit lustrum tot een succes te maken. Dank aan u, trouwe leden van onze vereniging, die door hun lidmaatschap meehelpten aan de bloei ervan. Alleen al door uw lidmaatschap helpt u de HVOL om te groeien en te bloeien en daarmee houdt u de belangstelling voor de historie van Leiden levend. Ledensteun is uiterst belangrijk en ook op dit punt mag de HVOL zich gelukkig

prijzen: tijdens de dies ontving ik felicitaties van de voorzitter van onze Haagse zustervereniging voor onze gezegende leeftijd, maar hij feliciteerde ook met ons hoge ledental. Leiden verslaat Den Haag op dit punt zeer ruim!

Als u nu denkt een aansporing te lezen voor het werven van nieuwe leden, dan ziet u dat juist. Elk lid is immers goed voor een nieuw lid! Nu de feestdagen weer aantreden, is een cadeaulidmaatschap, leuk verpakt met extra aardigheidjes erbij, voor de prijs van 20 euro toch geen gekke suggestie. En misschien leeft het nieuwe lid wel onder uw dak. Dat noemen we een 'duolid' en die status kost maar 10 euro extra. Als u met z'n allen zorgt voor meer leden, zal het bestuur dat graag beschouwen als uw verjaardagscadeau aan de vereniging.

Intussen is het verenigingsleven hervat: er waren mooie lezingen, er verschenen nieuwe boeken, we zoeken een nieuwe penningmeester, de Raad van State gaat ons beroep behandelen en u heeft alweer het laatste nummer van dit jaar van Oud Leiden Nieuws in handen. Daarom wil ik u graag en van harte goede en plezierige feestdagen wensen en een gezond en voorspoedig 2018, het 116de jaar van uw Historische Vereniging Oud Leiden.

Rens Heruer

HVOL viert 115de verjaardag

De diesviering op zaterdag 4 november, in een mudvolle Hooglandse Kerk, stond voor een belangrijk deel in het teken van het 115-jarig bestaan van de HVOL. Voorzitter Rens Heruer blikte in zijn welkomstwoord kort terug op geschiedenis van de vereniging en gaf tevens aan waar de HVOL vandaag de dag voor staat. Burgemeester Henri Lenferink hield een boeiende jubileumspeech over 'Leidse identiteiten', het thema van het weekend van de Leidse Geschiedenis.

Het 109de Leids Jaarboekje, met tal van bijzondere verhalen over de historie van Leiden en omstreken, werd traditiegetrouw gepresenteerd door prof. dr. Rudi van Maanen, voorzitter van de redactie van het Leids Jaarboekje. Burgemeester Lenferink mocht het eerste exemplaar in ontvangst nemen. Onder meer vanwege zijn jarenlange betrokkenheid bij het Jaarboekje, werd Rudi van Maanen tijdens de dies onder luid applaus en met instemming van alle aanwezige leden bevorderd tot erelid van de vereniging.

Burgemeester en HVOL-lid Henri Lenferink tijdens zijn diesrede over Leidse identiteit(en).

Kersvers erelid Rudi van Maanen overhandigt het eerste exemplaar van het Jaarboekje 2017 aan burgemeester Lenferink.

Vervolgens was het tijd voor de uitreiking van de Oud Leidenprijzen 'nieuwe stijl'. Esther Mourits sleepte de wetenschappelijke prijs in de wacht met haar publicatie 'Een kamer gevuld met de mooiste boeken. De bibliotheek van Johannes Thysius'. De publieksprijs ging naar 'De herbegravenis van Diederik van Leyden Gael', in november 2013 georganiseerd door de Stichting tot instandhouding van begraafplaats Groenesteeg. De beide winnaars werden beloond met een oor-

Lodewijk Kallenberg nam namens de begraafplaats Groenesteeg de Oud Leiden Publieksprijs in ontvangst voor De herbegravenis van Diederik van Leyden Gael.

konde, een geldprijs van 2500 euro en natuurlijk bloemen en vele loftuitingen. Alle genomineerden ontvingen een speciaal ontworpen tegeltje.

Bij de publieksprijs had een deskundige jury onder aanvoering van dijkgraaf drs. Rogier van der Sande eerst een shortlist opgesteld, waarna de keuze – het woord zegt het al – aan het publiek was. Bijna vijfduizend stemmen werden via de site van het Leidsch Dagblad uitgebracht bij de internetverkiezing voor de publieksprijs. De 'Herbegravenis' won het uiteindelijk ruim van het boek *De Bekenissen van Petrus* van Jeroen Windmeijer (2de plaats) en boek en festiviteiten rond het 700-jarig bestaan van de Hooglandse Kerk (3de plaats).

Het juryrapport vermeldt het volgende: 'Indrukwekkende processie - met mooie bijrollen voor burgemeester Henri Lenferink, rector magnificus Carel Stolker en cabaretier Jochem Myjer - bracht veel volk op de been. De inzet van vele vrijwilligers en liefhebbers, de aandacht die de manifestatie wist te wekken voor dit bijzondere verhaal en de rijen toeschouwers langs de route

die de begrafenisstoet aflegde, maakten De herbegravenis van Diederik van Leyden Gael tot een indrukwekkend evenement.'

De wetenschappelijke jury onder leiding van prof. dr. Rudi Ekkart wees zelf een winnaar aan en was unaniem in haar keuze. In het juryrapport is het volgende te lezen: 'Uitvoerige publicatie over de prachtige bibliotheek van Thysius aan het Rapenburg. Handelsuitgave van een dissertatie. Beschrijft het leven van Thysius en zijn nalatenschap en geeft vervolgens een karakteristiek van zijn bibliotheek, ook in vergelijking met andere bibliotheken elders. Afzonderlijke hoofdstukken zijn gewijd aan de collecties op het terrein van de rechten, de geneeskunde en de geschiedenis. Rijk gedocumenteerd, ruim geïllustreerd en zeer leesbaar geschreven.'

Na het officiële gedeelte konden de HVOL-leden het Jaarboekje 2017 ophalen, samen met een jubileumspeld als cadeautje. Aansluitend aan de diësviering was er 's middags een historische markt, waarbij niet alleen de werkgroepen en commissies van de HVOL zich presenteerden, maar ook andere organisaties die de Leidse historie een

Esther Mourits, winnares van de wetenschappelijke Oud Leidenprijs 2017.

Er was een speciaal hoekje voor jeugdige tekenaars.

De historische markt na afloop van de diesviering werd eveneens druk bezocht.

warm hart toedragen. Voor de kinderen was er een tekenwedstrijd met leuke prijzen. Tevens werd de Historische Kalender 2018 - in het teken van het openbaar vervoer - te koop aangeboden. Burgemeester Lenferink nam eerder op de dag al het eerste exemplaar van dit door de Beeldbank vervaardigde pareltje in ontvangst.

Historisch karakter

Het nieuwe bestemmingsplan binnenstad

In een bestemmingsplan worden vele aanwijzingen voor een bepaald gebied gegeven: wat is openbare ruimte, welke percelen mogen als woning gebruikt worden en hoe hoog mogen die panden zijn, welke panden zijn bestemd voor horeca, voor winkels et cetera. Een zeer verfijnd raster waaraan bouwplannen (nieuwbouw, verbouw) maar ook voorgenomen gebruik worden getoetst.

De Leidse binnenstad kende twee bestemmingsplannen, elk voor een bepaald deel van de binnenstad. Daar kwamen ook deelplannen bij, voor gebieden waar ingrijpend gewijzigd was. Bijvoorbeeld voor het Aalmarktgebied

(inclusief de Catharinasteeg). Twee bestemmingsplannen plus deelplannen werd nogal een lappendeken. En omdat iedere tien jaar toch een nieuw bestemmingsplan moet worden gepresenteerd, besloot de gemeente Leiden

één bestemmingsplan voor de hele binnenstad te maken. Dat bevordert de overzichtelijkheid en dat hebben wij vanuit de HVOL dan ook toegejuicht.

Over enkele jaren moeten de bestemmingsplannen worden vervangen door zogeheten omgevingsplannen. Eén per stad. Wij hadden het beter gevonden als - nu er toch een hoop werk te doen was met het maken van een nieuw bestemmingsplan binnenstad - alvast in die richting was gewerkt. Maar daar wilde de gemeente niet aan en had men ook eerder moeten beginnen. Het kostte nu toch al veel inspanning dit 'monnikenwerk' op tijd klaar te krijgen, terwijl er eigenlijk niets nieuws bijkwam. Want het nieuwe bestemmingsplan is 'conserverend van aard', dat wil zeggen dat de situatie uit de bestaande bestemmingplannen één-op-één is vertaald naar het nieuwe bestemmingsplan binnenstad. Met één uitzondering: inmiddels verleende omgevingsvergunningen die een afwijking inhouden van de oude bestemmingsplannen zijn wel verwerkt in het nieuwe bestemmingsplan. Dat klinkt voor de hand liggend: aanpassen aan een nieuwe, inmiddels vergunde situatie. Dat is het ook, mits die inmiddels verleende omgevingsvergunningen ook onherroepelijk zijn geworden. En vooral daar botsten wij met de gemeente.

Want, zoals wij eerder hebben gemeld, hebben we eerst bij de rechter en vervolgens bij de Raad van State beroep respectievelijk hoger beroep aangetekend tegen de omgevingsvergunning voor de aanleg van een megaterras van Annie's, daar waar de twee Rijnarmen in het centrum van de stad samenvloeien. Een terras dat ook volgens het college van B&W een te ernstige aantasting vormt van het beschermd stadsgezicht. De procedure bij de Raad van

De Catharinasteeg (copyright: MRP Development)

State loopt nog. Toch heeft het college en vervolgens ook de gemeenteraad het megaterras van Annie's alvast opgenomen in het nieuwe bestemmingsplan. Wij hebben de gemeenteraad nog met klem gevraagd dit niet te doen, maar vergeefs: de raad had, hoewel met tegenzin, groen licht gegeven voor het megaterras en wilde daarom dan ook consequent zijn en groen licht geven voor een bestemmingsplan waarin dat terras is opgenomen.

Dit heeft ons geen andere keus gelaten dan in beroep te gaan bij de Raad van State tegen het bestemmingsplan binnenstad omdat het anders onze juridische positie in het hoger beroep tegen de omgevingsvergunning ernstig zou kunnen verzwakken. Hans Turenhout van La Gro Advocaten die in beide procedures voor ons in het strijdperk treedt, heeft inmiddels het beroepschrift ingediend, namens zowel de HVOL als het Waterambacht Leiden. De zittingsdatum voor het hoger beroep tegen de omgevingsvergunning is door de Raad van State bepaald op 18 december 2017.

Wordt vervolgd ...

De kunstwerken in Bonaventuracollege Mariënpoelstraat

Monumentale kunst wordt vooral aangetroffen in schoolgebouwen. Sinds 1933 staat aan de Mariënpoelstraat het gebouw van het huidige Bonaventura College, oorspronkelijk de HBS St. Bonaventura, gesticht door de orde van Franciscanen. De uitbreiding van de HBS tot lyceum en het groeiende leerlingenaantal leidden in 1955 tot de bouw van een nieuwe vleugel. Het schoolarchief geeft een aardig beeld van de aandacht die daarbij aan de kunst voor het gebouw werd gegeven.

Beeldengroep door Jacques van Rhijn (foto: Jos Hooghuis).

Het ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen stelde een bedrag van maximaal 5000 gulden ter beschikking voor 'wandversiering' aan de school. Blijkbaar wilde het ministerie een vinger in de pap houden, want het wees een lid van de Adviescommissie voor stimulerende aankopen van moderne kunst, J.J. van Heel, aan om in over-

leg met de rector de kunst uit te kiezen. Na een bezoek aan de school ging Van Heel op pad in het 'heerlijk land Limburg', waar hij verschillende ateliers en werkplaatsen bezocht, onder andere de Kleiwarenfabriek St. Joris in Beesel. In nauw overleg met de rector van Bonaventura, pater Walter Geurts, kocht hij voornamelijk religieuze kunst aan. Zo onder andere voor twee muurnissen bij de kapel een beeld van de Goede Herder van Joep Thissen (Roermond 1919 - Roermond 2010) en een beeld van de H. Petrus gemaakt door Piet Schoenmakers (Roermond 1919 - Roermond 2009). Van Chris de Moor kocht hij maar liefst vier tegeltableaus, waaronder een met 'phantastische ruitersfiguur'. Chris de Moor (Rotterdam 1899 - Amsterdam 1981) is in Leiden geen onbekende, want hij ontwierp voor de raadzaal van het stadhuis de zeven wandtapijten met de thema's Wijsheid, Wetenschap, Sociale zorg, Vergankelijkheid, Arbeid, Kunst en Techniek. Ook de twee glas-in-loodramen in de raadzaal zijn door Chris de Moor ontworpen. Op een tentoonstelling van de Rotterdamse Kunstkring in 1955 schafte Van Heel nog een tegeltableau van Jan Oosterman (Amsterdam 1876 - Amsterdam 1963) aan, dat de Ark voorstelt. En dan waren er

ook nog plannen voor een muurschildering door Frans Vollmer.

Chris de Moor, tegeltableau met ruiter
(foto: Yteke Spoelstra).

Hierbij gaat het allemaal - wellicht met uitzondering van de muurschildering van Vollmer - om kunst die niet speciaal is ontworpen voor het gebouw en daarom feitelijk geen monumentale kunst mag heten. Dat geldt wel voor de beeldengroep die de Amsterdamse kunstenaar Jacques (ook wel: Jac) van Rhijn voor de school vervaardigde. Ook met hem correspondeert rector Geurts intensief, terwijl de kunstenaar ook overlegt met architect Henri J.W. Thunnissen Jr. Van Rhijn krijgt een dubbele opdracht: voor een beeldengroep en een reliëf voor de vlaggenmasthouder. Zijn voorstel voor de beeldengroep vindt meteen instemming. Afgebeeld wordt een jongeling met twee leraren: een geestelijke in Franciscaner pij en een docent. De franciscaan is een verwijzing naar de Franciscaner orde die de school heeft gesticht en die nog lang aan de

school verbonden was. Deze wordt door Van Rhijn gezien als de meer 'zorgende' figuur, de andere leraar als meer 'docerend'. De groep is afgebeeld tegen de achtergrond van een borstbeeld van Homerus. Voor de sokkel kiest Van Rhijn een steensoort die ook in de speklagen van de gevel van het gebouw is verwerkt. Voorts wil hij graag een tekst toevoegen ter verklaring van de beeldengroep. Die tekst luidt:

'Wie in de werelt wil verkeeren, vrank en veilig
En leeren ommegaan met heiligh en onheiligh
In 't hof en op de merkt, vindt hier het onderwijs
Den leitsman, die hem leidt voor een geringen
prijs'

Gevelreliëf vlaggenstokhouder door Jacques van Rhijn
(foto: Jos Hooghuis).

Rector Geurts is enthousiast, maar vraagt toch even na bij Willem Asselbergs, alias Anton van Duinkerken, of hij de herkomst van deze tekst kan achterhalen. Het blijken versregels van Vondel te zijn, afkomstig uit zijn gedicht *Op Trajaen Bokkalyns Kundtschappen van Parnas* uit circa 1670. In het aanvankelijke ontwerp zijn de versregels aangebracht op de sokkel, maar later besluiten Van Rhijn en architect Thunnissen deze op een plaquette op de muur te bevestigen. Het oorspronkelijke plan om het beeld circa 25

centimeter van de muur te plaatsen wordt ook gewijzigd en het beeld krijgt een plaats tegen de gevel.

Inmiddels staat het beeld niet meer op zijn oorspronkelijke plaats. In 2005 heeft het moeten wijken voor een nieuwe ingang. Het staat nu links van de ingang ingeklemd tussen twee ramen. De plaquette met de versregels is verdwenen.

De vlaggenstokhouder die Van Rhijn ontwierp, bevindt zich hoog tegen de gevel van de nieuwbouw van 1955. Vanuit een ronde opening in de top van de gevel kon de vlaggenstok met vlag worden uitgestoken. Rond het vlaggenmast-

gat ontwierp Van Rhijn vogels, die vrijheid en feestelijkheid symboliseren. Van Rhijn noemde ze 'vogels', maar op het Bonaventura College worden ze 'duiven' genoemd. De ronde opening is tegenwoordig afgesloten.

Jacques van Rhijn werd geboren in 1921 in Venlo. Hij kreeg zijn opleiding aan de Koninklijke Academie van Beeldende Kunsten in Amsterdam waar hij leerling was van Jan Bronner, Mari Andriessen en Charles Eyck. Hij is bekend door zijn toegepaste kunst en geveldecoraties. Voor zijn werk koos hij veelal religieuze onderwerpen. Voor zijn opdracht van het Bonaventura Lyceum ontving hij 4500 gulden.

Jan van Houtlezing

Het raadsel van Jan van Hout

DOOR WILLEM OTTERSPEER

WOENSDAG 13 DECEMBER, 20.00 UUR, LOKHORSTKERK, PIETERSKERKSTRAAT 1, LEIDEN

Een van de redenen voor Willem Otterspeer om de Jan van Houtlezing 2017 te geven is de gedachte dat hij nooit oorspronkelijk onderzoek naar Van Hout gedaan heeft, maar vanuit zijn expertise, met name de geschiedenis van de Universiteit, een misschien wel aardige vraag aan de orde wil stellen. En een misschien nog wel aardiger antwoord wil suggereren.

Deze vraag is: hoe kan het dat een zo onbekende universiteit (de Leidse in 1575), zo op een holletje uit de grond gestampt in een omgeving zonder academische traditie, in ruim een halve eeuw tot een van de bekendste intellectuele centra van Europa, tot een spin in het netwerk van academische reizigers van de 17de eeuw uitgroeide?

Het antwoord van de spreker (naast een aantal andere antwoorden) luidt: het is de gezamenlijke inspanning van Jan van Hout en Jan van der Does (Dousa) geweest. Hun organisatorische en intellectuele creativiteit is een van de belangrijkste redenen voor die vroege en uitzonderlijke bloei. Zelden werden onderscheiden talenten zo effectief gecombineerd, zelden werden

Jan van Hout (1608, Koninklijke Bibliotheek).

verschillende netwerken zo goed vervlochten, zelden werd zo eensgezind (ja in diepe vriendschap) gewerkt aan één gemeenschappelijk doel: een academie voor stad en land te stichten die de verbazing van de hele geleerde wereld zou opwekken.

Het aandeel van Dousa (laten we het kortweg zijn 'humanresourcemanagement' noemen) zal daarbij uiteraard ook aan de orde komen. Maar centraal zullen de vier instellingen bibliotheek, hortus botanicus, anatomisch theater en scherm-school staan, die vooral op het conto van Van Hout geschreven kunnen worden en die niet

alleen door hun samenhang een indrukwekkend academisch ideaal vertegenwoordigen, maar ook de instrumenten geweest zijn om een stroom van academische reizigers langs Leiden te leiden.

Willem Otterspeer is in Leiden opgeleid als historicus en filosoof. Vanaf 1979 was hij conservator van het Academisch Historisch Museum van de Leidse universiteit. In 1997 werd hij bijzonder hoogleraar en in 2002 gewoon hoogleraar universiteitsgeschiedenis; hij is inmiddels met emeritaat. Hij was criticus bij de NRC en de Volkskrant en redacteur van De Gids.

Jan van der Does (Janus Dousa).

Verslag van de Dirk van Ecklezing 2017

De jaarlijkse lezing, georganiseerd door de commissie Dirk van Eck van de HVOL, vond dit keer plaats op zondag 12 november in de Lokhorstkerk. De met meer dan 125 aanwezigen goed gevulde kerk was het decor van de lezing met als bekroning het aanbieden van de eerste exemplaren van het boekje over hetzelfde onderwerp als de lezing.

Na een korte introductie door Cor Smit namens de commissie sprak prof.dr. Gert Oostindie over 'Sporen van de slavernij in Leiden'. Hij begon over de slavernij in oude tijden, zoals bij de Romeinen en in de middeleeuwen, toen horigheid nog heel gewoon was. Maar stadslucht maakte vrij, waardoor een trek van het platteland naar de steden op gang kwam. Uiteindelijk werd in heel Holland de horigheid afgeschaft. Hoewel die in de landprovincies langer duurde, bestond echte slavernij vooral in andere werelddelen, met name in Arabië en Barbarije en in Amerika, waar de Spanjaarden en Portugezen de Indiaanse bevolking tot slaaf maakten en later vervingen door Afrikanen.

'Nederland' kreeg relatief laat koloniën en daar werd meteen het houden van slaven overgenomen. Winstbejag speelde daarbij de voornaamste rol en in 1769 werd zelfs door D.H. Gallandat een *Noodige onderrichtinge* voor slavenhalers en -houders gepubliceerd, die dat goedpraatte. Dit werd ook gerechtvaardigd gevonden door schrijvers als J.D. Herlein in 1718, die vond dat 'zwarten' kwaadaardig, haatdragend en stijfkoppig waren en dus slechts slaag verdienden (zeker als ze niet meteen gehoor gaven aan de bekeringsdrift tot het Christendom). Wel kwam er verzet vanuit

diverse hoeken, zoals van verlichte Nederlanders, die de vrijheid en gelijkheid ook tot de zwarte medemens wilden uitstrekken, en van tot slaaf gemaakten, die in opstand kwamen. Soms bleven ze uit handen van de slavenhouders of hun militairen (de marrons, vroeger ook wel bosnegers genoemd), maar meestal werden opstanden in bloed en martelingen gesmoord. De Nederlandse slavenhalers lieten zich niet onbetuigd, maar vergeleken met andere naties was hun rol

bescheiden te noemen.

Mede-onderzoeker en -auteur Karwan Fatah-Black ging daarna vooral in op de plaatsen in en rondom Leiden die enige relatie hebben met de slavernij. Met name de rol van Leiden en Leidenaren in de West-Indische Compagnie en de koloniën in de West werd daarbij belicht. Een grote man was Johannes de Laet, die op Rapenburg 29-31 woonde en als insider de geschiedenis van de WIC en Brazilië uitvoerig beschreef. Ook de vrijgelaten slaaf Jacobus Capitein (1717-1747) kreeg de nodige aandacht. Hij studeerde in Leiden theologie en meende dat slavernij in overeenstemming was met de christelijke leer. Na zijn terugkeer in Ghana vond hij echter weinig gehoor en later ontspoorde hij geheel. Verder werd een aantal in Leiden wonende slaven en vrijgelatenen (vaak is niet goed duidelijk of een in de archieven

gevonden zwarte wel of niet slaaf was) vrij uitvoerig behandeld. En evenzo in Leiden wonen de eigenaars van plantages, zoals Susanna Margaretha van Hoo-genhouck van Rapenburg 27, die van haar man Ambrosius Tulleken plantages erfde en minstens één slavlin vrijliet.

Na de toelichting van Oostindie waarom het boekje is geschreven was er gelegenheid voor het stellen van vragen. Daarvan werd goed gebruikgemaakt. Zo kwam ter sprake of de slavenhandel rendabel was. Zowel de handel als de exploitatie van slaven, vooral op plantages, was doorgaans winstgevend, maar de risico's waren groot en dus waren de in de 18de eeuw in toenemende mate geïnteresseerde investeerders uit de elite wel eens zwaar teleurgesteld. Ook werd gevraagd naar de transporten van slaven over de Indische Oceaan, vergeleken met die over de Atlantische, want die werden in de lezing (en het boekje) niet behandeld. Daarvan is minder bekend. Omdat Aziaten in Azië bleven, vielen ze ook minder op door een andere huidskleur. De vraag of ook gewone Leidenaren van de slavernij profiteerden, werd terughoudend beantwoord: de export van Leids textiel naar Afrika en Amerika zorgde voor wat extra werkgelegenheid, maar per saldo zal het niet geweldig zijn geweest. Ook zijn er in Leiden geen gebouwen aan te wijzen die dankzij de met slavernij behaalde winsten gefinancierd konden worden; hoogstens zou de suikerraffinaderij van Julien Parat aan de Langegracht daartoe gerekend kunnen worden, maar die ging al na zeer korte tijd failliet. Ook over Zwarte Piet staat niets in het boekje; de relatie met zwarte huisslaven

Jacobus Capitein, een vrijgelaten slaaf die in Leiden theologie studeerde (1742).

lijkt maar dun te zijn. Verder is de behandeling van kindsclaven lastig te beoordelen; ze waren eigendom, dus niet vrij in hun doen en laten, maar sommigen hadden een goed leven naar de maatstaven van die tijd. Hierna dankte Oostindie alle medewerkers en betrokkenen bij het boekje en overhandigde hij de eerste drie exemplaren met een toepasselijk woord aan Rens Heruer, voorzitter van de HVOL, raadslid Nathalie Wanga en programmamaakster Emma Lesuis. Nathalie Wanga vestigde

in haar dankwoord de aandacht op haar voor-moeder Magdalena, een slavlin, die slechts 27 jaar werd en de algemene vrijmaking (manumissie) op 1 juli 1863 niet meemaakte. Zij zelf is nu, na negen generaties, het eerste Antilliaanse raadslid van Leiden. Ook Emma Lesuis hield een bevlogen verhaal, eveneens over een voormoeder, genaamd Deimveld, wat een soort omdraaiing van Veldmeid blijkt te zijn. Door hun bijdragen konden de aanwezigen zien dat niet alleen 'dode voorwerpen' met slavernij van doen hebben, maar dat ook levende mensen sporen daarvan in zich meedragen.

Na de dankwoorden was er gelegenheid tot het aanschaffen van het boekje. Klein, maar fijn.

Het boekje 'Sporen van de slavernij in Leiden' is uitgegeven door Leiden University Press in het kader van Leiden Publications. Vele musea en bibliotheken stelden daarvoor materiaal beschikbaar. Het is rijk geïllustreerd en telt 96 pagina's. In de boekhandel is het te koop voor 12,50 euro.

Programma voorjaar 2018

Met de laatste excursie naar Den Haag werd een zeer geslaagd excursiejaar afgesloten. De commissie heeft intussen niet stil gezeten en is al weer volop bezig met het volgende voorjaar.

Op zaterdag 14 april 2018 staat de Bibliotheca Thysiana op het Rapenburg centraal, een excursie die al langere tijd op het verlanglijstje van de excursiecommissie stond. Het verschijnen van het proefschrift 'Een kamer gevuld met de mooiste boeken' van Esther Mourits bood een concrete kans om hiermee verder aan de slag te gaan. Tijdens de dies 2017 kreeg Mourits voor deze publicatie bovendien de wetenschappelijke Oud Leidenprijs uitgereikt. Het boek vertelt hoe de welgestelde jongeman Johannes Thysius een bijzondere interesse voor boeken ontwikkelde, en het verzamelen ervan tot zijn levenswerk heeft gemaakt.

Veel Leidenaars kennen het pand aan het Rapenburg, maar hebben geen idee wie of wat er in het gebouw huist. Bijzonder is het dat dit het eerste gebouw in Nederland is, dat vanaf de tekentafel was bedoeld als bibliotheek. Het gebouw is thans eigendom van de Vereniging Hendrick de Keyser; de stichting Bibliotheca Thysiana waakt over het boekenbestand.

In het voorjaar wordt een combinatie van een lezing en een excursie georganiseerd, waarbij het Thysiana centraal staat. De lezing vindt plaats op woensdag 11 april (zie hiervoor pagina 16),

de excursie op zaterdag de 14de.

De excursie bestaat uit twee delen: een wandeling in de omgeving van het Rapenburg waar prof. Hoftijzer aandacht besteedt aan de bibliotheken en bedrijfjes van boekdrukkers en boekverkopers die hier in groten getale in de 16de en 17de eeuw gevestigd waren, en een bezoek aan de Bibliotheca Thysiana. Na de excursie kunt u het boek kopen, eventueel gesignd door de auteur. De aanschafprijs is 29,50 euro.

U kunt zich vanaf 1 maart 2018 opgeven voor deze excursie. De excursieprijs is 13,50 euro voor leden en 15,50 euro voor introducés (inclusief toegangsprijs en koffie).

De Bibliotheca Thysiana aan het Rapenburg (foto: Wikipedia).

De jaarlijkse fietstocht aan het begin van mei voert via Zoeterwoude naar Zoetermeer. In de Weipoort brengen we een bezoek aan een of meer historische boerderijen. Bij het ingepolderde Zoetermeer schenken we aandacht aan de slag tussen de Geuzen en de Spanjaarden aan de vooravond van het Leids ontzet.

Eind mei of begin juni bezoeken we de vesting Naarden en hopen onderweg nog een bezoek aan het Huis De Trompenburg in 's-Graveland te kunnen brengen. In het volgende nummer van Oud

Detail uit een wandtapijt over het ontzet van Leiden; de slag bij Zoetermeer (foto: Wikipedia).

Leiden Nieuws kunt u hier nadere informatie over verwachten.

Inschrijven voor de excursies:

Via het formulier op de website:

www.oudleiden.nl/activiteiten/excursies. Per (duo-) lid kunt u één introduc e inschrijven. Hebt u moeite met het invullen? Bel dan 071 3411533 (Wim Dool) of 071 5210752 (Rob Smit) of mail naar excursiecommissie@oudleiden.nl en geef uw telefoonnummer via de telefoonbeantwoorder of e-mail door. U wordt dan gebeld, waarna de excursiecommissie uw inschrijving via de website zal regelen.

U bent pas definitief ingeschreven na betaling. Tot 10 dagen voor de excursiedatum kunt u kosteloos annuleren. Graag direct na de aanmelding de excursiekosten overmaken op bankrekening NL67 INGB 0005 9012 64 t.n.v. Vereniging Oud Leiden (Pas op: de rekening voor de contributiebetaling heeft dezelfde tenaamstelling). Vermeld bij de betaling uw HVOL-lidmaatschapsnummer, de excursie waarvoor u inschrijft en de naam van uw eventuele introduc e.

Naarden vesting (foto: Wikipedia).

Een kamer gevuld met de mooiste boeken

DOOR ESTHER MOURITS

WOENSDAG 11 APRIL 2018, 20.00 UUR, LOCATIE NOG NIET BEKEND

Lezing over Johannes Thysius en zijn boekenverzameling in de naar hem genoemde Bibliotheca Thysiana aan het Rapenburg. Na de lezing kunt u het boek kopen, eventueel gesignd door de auteur. De aanschafprijs is 29,50 euro.

Johannes Thysius werd in 1622 geboren als de zoon van een rijke koopman uit Amsterdam, maar verhuisde al vroeg in zijn jeugd naar Leiden. Daar ging hij wonen bij zijn oom, die hoogleraar Oosterse talen was aan de Leidse universiteit. Die zorgde ervoor dat Thysius een opleiding kreeg aan de Latijnse school en een studie rechten ging volgen. Zijn opvoeding werd afgesloten met een buitenlandse educatieris, een 'Grand Tour', geheel volgens het gebruik destijds in voorname kringen. Na zijn terugkeer mocht van Thysius verwacht worden dat hij een functie zou gaan vervullen die paste bij zijn stand, als jurist of bestuurder, maar dat deed hij niet. Hij bleef rentenier, en begon op grote schaal boeken te verzamelen.

In de kringen van geleerden, waarmee hij dankzij zijn opvoeder vertrouwd was geraakt, was dat niet ongebruikelijk. Maar geleerdenbibliotheeken bleven na de dood van hun eigenaars meestal niet behouden: de inhoud werd verkocht en raakte verspreid. Misschien is het vooruitzicht dat met zijn geliefde collectie na zijn dood hetzelfde zou gebeuren, reden geweest voor Thysius om een radicale beslissing te nemen. Kort voordat hij in 1653 op 31-jarige leeftijd overleed, liet hij in zijn testament opnemen

dat men van zijn erfenis een bibliotheek moest bouwen, waarin zijn boeken 'tot publicque dienst der studie' beschikbaar moesten worden gesteld. Twee jaar later hadden de erfgenamen de plannen ten uitvoer gebracht. Naar ontwerp van de stadsarchitect Arent van 's-Gravesande verrees aan het Rapenburg in Leiden een bibliotheek in Hollands-classicistische stijl, die kort daarna werd geopend voor publiek. Wel voor een select publiek, want de boekencollectie bestond voornamelijk uit wetenschappelijke boeken. Zo gaan veel boeken over theologie, rechten, geneeskunde, biologie, geschiedenis, filosofie, wiskunde of sterrenkunde. Hierbij zijn edities van geschriften uit de klassieke oudheid, maar ook beschrijvingen van nieuwe ontdekkingen, experimenten en wereldreizen uit de tijd van Thysius zelf.

Esther Mourits studeerde geschiedenis in Utrecht. Op 14 december 2016 promoveerde zij in Leiden bij prof.dr. P. Hoftijzer op een proefschrift over Johannes Thysius en de Bibliotheca Thysiana aan het Rapenburg. Voor de handelseditie van dit proefschrift, 'Een kamer gevuld met de mooiste boeken', kreeg zij in november 2017 de wetenschappelijke Oud Leidenprijs 2017 van de Historische Vereniging Oud Leiden.

De verdwenen boom van molen D'Heesterboom

U kent wellicht de prachtige molen aan de Haagweg van houthandel Noordman. Zoals alle molens heeft ook deze molen een naam: D'Heesterboom. Het is een van gaafst bewaard gebleven achtkantige houtzaagmolens in Nederland, die bestaat uit een met riet gedekte stellingmolen op een zaagschuur. Op de molenwerf langs de Rijn hebben diverse voorgangers gestaan. Ooit stonden er zelfs drie, waarvan er twee in de loop van de tijd verdwenen zijn. Alleen de houtzaagmolen is overgebleven.

In 1993 werden de zaagschuur en de omgeving aangepast aan een nieuwe situatie. Een deel van het bedrijfsterrein werd bestemd voor woningbouw en er kwam een restaurant aan de waterkant achter de molen. De molen zelf werd door de familie Noordman overgedragen aan stichting Houtzaagmolen de Heesterboom. Tijdens werkzaamheden verdween de molennaam van de gevel. Dit werd opgemerkt door een van de leden van de werkgroep Geveltekens van de Historische Vereniging Oud Leiden, Hans de Sterke. Hij kaartte dit aan in een van de vergaderingen van de werkgroep. Dik Kompier nam de taak op zich om dit verder te onderzoeken. Hij vroeg aan Joep Noordman, de directeur van de houthandel en tevens secretaris van de stichting of de stichting ervoor voelde om het beeldteken weer op de gevel te krijgen. Hierop werd positief gereageerd. Alleen zouden de kosten een probleem kunnen vormen, omdat in de nabije toekomst grote reparatiekosten voorzien zijn. De bekende Leidse gevelschilder Jan Willem Bruins maakte een begroting voor het terugbrengen van het gevelteken. Dat bedrag viel erg mee en dankzij bijdragen van de HVOL en STIEL is het financiële aspect opgelost. Maar .... nu verder. Bij het onderzoek in het archief om er achter te komen welke afbeelding precies op de molen

Jan Willem Bruins en Dik Kompier bij molen D'Heesterboom.

moest komen, bleek dat er in de loop van de tijd veel varianten hebben bestaan. Ook is de naam van de molen niet altijd dezelfde geweest. In 1796 bouwde Johannes van Hees de huidige molen als vervanging van een afgebrande voorganger. De naam D'Heesterboom verwijst naar deze molenaar.

In 1856 werden de houthandel en de molen eigendom van de familie Noordman.

Het molenteken en de naam op de gevel van het zaaghuis zijn in de loop van de jaren verschillende keren opnieuw geschilderd. Er is kennelijk geen vast ontwerp geweest, want we zien flink wat variatie in de manier waarop ze worden weergegeven. Het bestuur van de stichting Houtzaagmolen de Heesterboom heeft de historische varianten bestudeerd en een keuze gemaakt voor het ontwerp dat op de molen wordt afgebeeld. Welke variant het is geworden, zal blijken wanneer het gevelteken feestelijk wordt onthuld.

De molenbaard met de naam van de molen en het molenteken (foto: Hans de Sterke).

1926

1930

1948

1972

1978

Vershillende varianten van het molenteken van D'Heesterboom (archief Stichting de Heesterboom).

De Stem van Leiden

Workshop oral history

De interviewers van het HVOL-project de Stem van Leiden hebben twee boeiende workshops oral history gevolgd bij Bart van der Steen, universitair docent bij het instituut Geschiedenis van de Leidse universiteit. Bart is een fantastisch docent, met veel ervaring en vooral nieuwe inzichten op het gebied van mondelinge geschiedenis.

Hij gaf deze workshop voor de tweede keer voor de Stem van Leiden. De eerste was in 2015. Als ik mijn mede-interviewers hoor, was iedereen blij verrast dat deze workshops werden aangeboden.

'Je doet dit werk wel als vrijwilliger, maar het is niet vrijblijvend. Je probeert voor jezelf de lat zo hoog mogelijk te leggen.'

Mondelinge geschiedenis of oral history zijn in het Nederlands taalgebied begrippen voor een methode van wetenschappelijk onderzoek naar het verleden op basis van mondelinge overlevering. Opmerkelijk zijn de verschillende manieren waarop men tot het beschrijven van de mondelinge geschiedenis is gekomen:

enerzijds vanuit het socialisme, waarbij bijvoorbeeld de fabrieksarbeider werd gevraagd over zijn erbarmelijke werkomstandigheden te vertellen. Anderzijds vanuit schuldgevoel: zo waren er welgestelde vooruitstrevende Amerikaanse dames die er achter kwamen dat niet alleen de 'native Americans' en masse over de kling waren gejaagd, maar dat er ook nog eens een belangrijk stuk geschiedenis verloren dreigde te gaan. Bart zegt dat mondelinge geschiedenis niet draait om feiten, maar om betekenissen. Emoties en betekenisgeving zijn volgens hem belangrijker dan feitelijke informatie. Soms is het juist belangrijk wat er niet wordt gezegd. Wat nodig is, is interpretatie. Dat leidde tot enige discussie, want - samen met de historici Piet de Baar en Cor Smit, die onze transcripties en samenvattingen op feiten checken - proberen wij zo dicht mogelijk te komen bij waargebeurde geschiedenissen. Bart bevestigde meermalen onze ervaring dat waarheidsvinding na tientallen jaren bijna onmogelijk is, omdat mensen hun eigen belevenissen bewust of onbewust kleuren met verhalen van anderen: herinneringen en verhalen, romans, van-horen-zeggen lopen in elkaar over.

We hebben een aantal rollenspellen gedaan, waarbij de cursisten interviewden of werden geïnterviewd. Dat waren leerzame oefeningen, want niet iedereen is vertrouwd met de interviewtechnieken. Wij lopen er bijvoorbeeld allemaal wel eens

tegenaan dat je het interview niet meer in de hand hebt en dat het verhaal een kant uitgaat die weinig meer met de historie van Leiden te maken heeft. Het is heel begrijpelijk dat iemand, die misschien voor het eerst een luisterend oor vindt, meteen de 'hele Bühne' pakt of geëmotioneerd en openhartig over een nare relatie met de kinderen vertelt. De kunst is hoe wij daarmee omgaan. Je moet jezelf in het interview klein maken, maar ook gezag hebben. Ook een goede voorbereiding en opbouw zijn essentieel. Evenals het voorgesprek, waarin je duidelijk maakt wat er in het eigenlijke interview aan de orde komt.

Erop terugkijkend was iedereen enthousiast over de cursus. Wij cursisten, die als brugklassers op de eerste schooldag met hoge verwachtingen uitgaan naar wat er zou komen, werden door Bart niet teleurgesteld. Hij heeft een leuke manier van lesgeven (Bart, je lijkt wel wat op Arjan Lubach') en weet de hele groep op een interactieve manier erbij te betrekken. Bart zelf vond het ook leuk, omdat de groep geïnteresseerd is en er minder druk op zit dan bij het lesgeven aan studenten. 'Iedereen is op tijd en je hebt geen discussies over teksten die weer niet gelezen zijn.'

Bart van der Steen studeerde geschiedenis aan de Universiteit Leiden. Hij promoveerde aan het European University Institute in Florence. Hij deed daar een internationaal vergelijkend onderzoek naar kraken en politiek geweld in West-Europa tussen 1980 en 1990. Voor dat onderzoek ging hij onder andere een semester naar Hamburg en Kopenhagen. In 2005 was hij voorzitter van Rood Leiden.

Cees Meijer

Helpende handen voor de HVOL

De HVOL is een grote, bloeiende vereniging. De HVOL is groot doordat er veel mensen geïnteresseerd zijn in de geschiedenis van Leiden. Bloeiend is de HVOL vooral door de inzet van vele vrijwilligers.

Dat zijn onder andere de mensen die de lezingen, de excursies en de dies organiseren, de mensen die Oud Leiden Nieuws en de digitale nieuwsbrief maken, de mensen die oude foto's digitaliseren en beschrijven, de mensen die de geveltekens en de monumentale kunst in onze stad en de verhalen van vroeger vastleggen en beschrijven, de mensen die zich bezighouden met archiefonderzoek en met de sociaaleconomische geschiedenis van de stad, de mensen die achter de promotietafel van de HVOL staan bij evenementen als de Open Monumentendag en bij onze lezingen, de mensen die het Jaarboekje maken en de mensen die de Jaarboekjes in november rondbrengen, de mensen die het bestuur vormen, allemaal mensen die er samen voor zorgen dat onze vereniging een breed aanbod heeft aan activiteiten. Er zijn al veel leden die op de een of andere manier betrokken zijn bij deze activiteiten, maar er is ruimte voor meer vrijwilligers.

Misschien is het iets voor u, meewerken bij de Beeldbank, de Stem van Leiden, Geveltekens of Monumentale Kunst? Of wilt u liever een handje helpen met het organiseren van lezingen of excursies, of uw bijdrage leveren aan de promotie van de vereniging en het werven van

nieuwe leden? Of u nu bestuurlijke ambities heeft, uw schrijftalent wilt tonen of Jaarboekjes wilt rondbrengen, u bent van harte welkom.

Met zijn allen zijn we de HVOL en maken we onze vereniging groot en groots. Zie de onderstaande lijst met concrete mogelijkheden, meld u aan via info@oudleiden.nl en geef aan waarnaar uw belangstelling uitgaat.

Beeldbank: leden die willen helpen met inventariseren, digitaliseren & beschrijven van oude Leidse foto's

Excursies: leden die willen helpen om excursies te organiseren

Facebook: leden die willen helpen met het verzamelen van historische weetjes en bijbehorende afbeeldingen voor op de HVOL-Facebookpagina en op Twitter

Geveltekens: leden met historische belangstelling en affiniteit met kunst- en cultuurgeschiedenis, die willen helpen met het inventariseren en beschrijven van de geveltekens in Leiden

Jaarboekjes: leden die willen helpen met het

bezorgen van de Jaarboekjes, met name in Oegstgeest en Wassenaar

Lezingen: leden die willen helpen met nadenken over onderwerpen voor lezingen en geschikte sprekers en ook praktisch willen meehelpen om deze lezingen te organiseren

Niet-beschermd erfgoed: leden die in de wijken Zuid-West en De Mors willen helpen een inventarisatie te maken van bouwwerken, ensembles e.d. die bescherming behoeven en nu nog niet beschermd zijn

Promotie: leden die willen helpen om nieuwe leden te werven bij lezingen en andere evenementen

Stem van Leiden: leden die na een goede inwerkperiode willen helpen met het in duo's interviewen van oudere Leidenaren; de interviews worden opgenomen en later door de interviewers helemaal uitgeschreven

Website: leden die willen helpen met het bewerken en plaatsen van aangeleverde kopij en/of ook zelf op zoek gaan naar nieuws en achtergrondinformatie voor op de website

Nieuwe leden

De Historische Vereniging Oud Leiden heeft de afgelopen tijd de volgende nieuwe leden mogen verwelkomen:

J. Atteveld, A. Bakker, R.F. Bakker, A. Benes, P.R.N. Berends, R.J. Berends, C. van den Berg, J.F. Boon, P.E. Briet, F. Brouwer, E. van der Brug-den Os, B. Buchner, H. Bulk, W.B. Burton, J. Daehl, J.C.M. Dijkzeul, H.J. Dirken-Bot, D. van der Drift, K. van Eck, W.F. van Gessel, P.C. de Goede, R. de Graaff, P.F.T. Harmes, B. Helders, M. Helming van Polanen, L.M. Hemerik, J. van der Hoeven, W. Hogendoorn, K. Hooymans, J. Jansen, J.J. Joolen, J. van der Kaaij, A. Kelderman, C.R.M. van Kessel, L. Klumper, O. Koerten, A.C.M. Kohlbeck, D.J. Kornet, P. Kuijt, Z. Kwak, C.H.A. Labordus, L.A. Leibbrand, M. Mentzel, S.A. Morate, E. Mourits, V. Mullenders, H. Nagtegaal, J.W.M. Nederpel, J.J. de Niet, M. de Niet, W. de Niet-den Heijer, K. Ninikashvili, J.J.M. van Noort, A.G. Olijve, E.M. Olivier, N. Oosthoek, O. van den Ouweelen, I. Overpelt, J.E. Pabst, P. Penning, R. Peter, H. Polet, D. Poll, J.A. Poplar, F.A. Prins, G.M. van der Putten, J. Rijdsdam, O. Rosier, F. Sanches, M.J. Scheerder, G.D.H. Schelvis, N. Seisveld, W. Simons, I. Strik, A. Schoorl, H.W. Schouten, J.M. Schulten-Grosman, W. Snijders, K.J. Suurland, R.O. Tenzer, C.C. Theil, J.P.M. de Vetten, D. Vinkesteyn, M. Vinkesteyn, M. Vinkesteyn, B.C. Vos, T.A.M. Waltman, J.Th. de Wit, H. Zandbergen-Philipse, T. van Zijp.

Veel plezier bij onze vereniging!

Een kijkje over de gemeentegrens

De foto's die de Beeldbank van de HVOL worden aangeboden betreffen merendeels de binnenstad van Leiden. Er zijn echter ook foto's van de omliggende dorpen aanwezig. Deze zijn eveneens op de HVOL-Beeldbank te raadplegen. In deze bijdrage van de Beeldbank presenteren we enkele foto's uit de Rijn- en Bollenstreek.

Overigens, tijdens de dies wezen vertegenwoordigers van historische verenigingen uit de dorpen mij er fijntjes op, dat de stad voor een belangrijk deel hun grondgebied is geweest. En zo is het. Er zijn foto's van objecten die nu als Leids worden aangemerkt, maar die ooit onder een andere gemeentenaam tot stand kwamen. Voor zover dat op zijn plaats is, maken de beeldbankbeschrijvers bij de afbeeldingen melding van de gewijzigde gemeentelijke grenzen.

Op de plaats van dit Oude Kerkje, in de volksmond het Witte Kerkje, werd in ongeveer 1461 een kerk gebouwd die gewijd was aan de apostel Andreas. Tijdens het beleg van Leiden werd de kerk vernield. In 1640 werd de kerk herbouwd en vergroot en gebruikt voor de eredienst van de

Katwijk in 1910 (fotoğraf onbekend; uitgever van de briefkaart: Katwijksche Boek- en Kantoorboekhandel).

De Katwijkse kerk zonder toren (fotoğraf onbekend).

Hervormde gemeenschap. In de oorlog moest de kerktoren op last van de Duitsers worden afgebroken, omdat deze als oriëntatiepunt zou kunnen dienen voor de geallieerden. Dit gebeurde tot op de hoogte van het kerkgebouw. In 1952 werd de torenspits in een iets andere stijl weer opgebouwd.

De potloodtekening hiermaast toont de Hoofdstraat van Leiderdorp (destijds nog Dorpsstraat geheten), gezien vanaf de Leidse kant. Op de achtergrond staat de Nederlands-Hervormde kerk. Rechts achter de bebouwing ligt (niet zichtbaar) de Oude Rijn. Het bruggetje vooraan is de Kalkbrug. Ongeveer op deze plaats is de huidige brugoprit aangelegd.

De Hoofdstraat van Hillegom met de blauwe

Leiderdorp, eind 19e eeuw (tekening: J.E. Kikkert).

Hillegom 1903 (fotograaf onbekend).

tram, de verbinding tussen Leiden en Hillegom. Uit de houding van de mensen kan worden afgeleid dat de fotograaf hen heeft gevraagd even stil te staan, omdat beweging leidt tot een onscherpe foto.

De foto rechts toont de Oude Rijn tussen Alphen en Oudshoorn met een voetveer. Ook hier even poseren voor de fotograaf.

Alphen aan den Rijn in 1912 (fotograaf onbekend; uitgever van de briefkaart: P.J. van der Linden).

De Beeldbank van de HVOL heeft inmiddels ruim 20.000 beelden openbaar gemaakt. Zij zijn te raadplegen via de HVOL-website: <https://www.oudleiden.nl/commissies/beeldbank>.

Henk van der Sterre

Ga zorgvuldig om met uw gemetselde gevel

Wie regelmatig door Leiden loopt, ziet dat er op veel plaatsen gemetselde gevels worden gereinigd. De bedoeling is om de uitstraling van de betreffende panden te verbeteren. Vaak kiest men er dan eveneens voor om het voegwerk integraal te vervangen. Voegwerk dat nog in goede conditie is en makkelijk nog tientallen jaren of langer kan blijven zitten, wordt met het grootste gemak en soms op grove wijze uitgeslepen. Helaas heeft deze goedbedoelde poetswoede een duidelijke keerzijde.

Bij vrijwel alle gekozen reinigingsmethoden kan (ernstige) schade ontstaan aan de huid van de bakstenen. Als deze huid kapot gaat, krijgen weer en wind sneller invloed op de stenen en zullen deze gemakkelijker afbrokkelen. De bakstenen worden ook ruwer, wat betekent dat ze vervolgens sneller en dieper vervuilen. Duurzaam is het effect van de gevelreiniging dus niet: veel gevels zijn binnen enkele decennia weer vuil. De nieuwe voegen hechten door een verkeerde samenstelling vaak ook niet goed aan het oude metselwerk. Veelal worden klassieke kalkmortelvoegen, aangepast aan de hardheid van oudere stenen, vervangen door cementvoegen. Deze hardere voegen kunnen de delicate vochtuithouding van een gevel verstoren, wat op termijn tot ernstige schade leidt.

Ondanks alle door reiniging en 'voegherstel' veroorzaakte schade gaan veel woningeigenaren, vaak uit onwetendheid, er regelmatig toe over om het metselwerk grondig te renoveren. Voor een duurzame omgang met uw woning is een zorgvuldige omgang met gevelreiniging en voegwerkherstel echter noodzakelijk. Belangrijk is om het vervangen van voegwerk zoveel mogelijk

te beperken tot noodzakelijke werkzaamheden; vervang alleen wat echt slecht is. Dat is beter voor de gevel en bespaart veel geld. Voor reiniging is het enige goede advies: doe het niet! Eigenaren van beschermde monumenten kunnen het beste de gemeente benaderen wanneer zij overwegen om met het metselwerk aan de slag te gaan. Voor monumenten zijn voeg- en reinigingswerkzaamheden vergunningplichtig.

Norman Vervat (vervat2000@yahoo.com)

Norman Vervat is kunsthistoricus en actief voor de Stichting het Cuypersgenootschap, een landelijke monumentenorganisatie die zich ook in Leiden inzet voor het behoud van historische gebouwen.

HVOL zoekt penningmeester

Onze huidige penningmeester Victor Wijnands zal bij de Algemene Ledenvergadering van 2018 afscheid nemen. Hij is dan twee bestuursperioden lang penningmeester van onze vereniging geweest en de statuten schrijven voor dat hij dan aftreedt. Het bestuur houdt zich uiteraard aan de statuten, maar zal de inbreng en deskundigheid van Victor node missen. In verband met zijn aanstaande vertrek zoekt het bestuur dus een bestuurslid-penningmeester als opvolger van Victor met ingang van maart 2018. Het bestuur roept daarom kandidaten op die zo veel mogelijk voldoen aan de volgende profielaspecten:

- bereidheid tot het bekleden van een bestuursfunctie in algemene zin met als specifieke taak het penningmeesterschap
- bezit van voldoende kennis, inzicht en ervaring in financiële zaken, zo mogelijk door professionele activiteiten op dit terrein
- het opstellen van de begroting en van de jaarrekening van de vereniging
- het voeren van het intern overleg over de financiën met bestuur, commissies en werkgroepen
- ervaring in het beheer van gelden en het adviseren hierover
- bereidheid tot het mede voeren van de ledenadministratie
- het behandelen van financiële zaken op basis van het bestuursbeleid
- het voeren van correspondentie over financiële zaken
- kennis van moderne (digitale) boekhoudtechnieken

Het bestuur roept met name kandidaten op die - in elk opzicht - jong van hart zijn. Kandidaten die belangstelling hebben, kunnen zich per e-mail aanmelden bij het secretariaat (info@oudleiden.nl) onder vermelding van een motivatie en de voor het penningmeesterschap relevante gegevens.

Lezing 'Leidse fotografen'

Op woensdag 14 februari 2018 geeft Jan Tolboom (voorzitter van de afdeling Rijnland van de Nederlandse Genealogische Vereniging) een lezing over het onderwerp Leidse fotografen. De lezing begint om 20.00 uur (inloop vanaf 19.30 uur). De locatie wordt later bekendgemaakt.

Vincent Mullenders mooiste momenten

FOTOBEEK TOONT LEIDEN VANUIT DE LUCHT

De Leidse stadsfotografie heeft er een nieuwe dimensie bij dankzij pionier Vincent Mullenders. Op 11 november presenteerde hij in 'Old School' aan het Pieterskerkhof zijn eerste fotoboek, getiteld 'Leiden van boven'. In tegenstelling tot de naam van de locatie, schuilt het bijzondere van zijn album erin, dat alle opnamen juist zijn gemaakt met een uiterst modern attribuut, namelijk de drone.

Het spreekwoord 'wat goed is, komt snel' is zeker van toepassing op deze 24-jarige Leidenaar met een eigen webdesignbedrijf. Want een jaar geleden had hij nog geen idee dat fotograferen hem zo in zijn greep zou krijgen. De drone was een aankoop in de categorie 'een leuk hebbedingetje'. Na wat 'proefballonnetjes' te hebben opgelaten met de camera van zijn vader, ontdekte hij dat met zo'n minihelikopter na enige technische verfijningen heel bijzondere foto's te maken zijn. Vooral wanneer je dat doet voor dag en dauw of in de loop van de avond. Dan roepen de opnamen door het speciale licht van de opkomende of ondergaande zon een bijzondere sfeer op. De vroege ochtend heeft volgens Mullenders als bijkomend voordeel dat het overall nog erg rustig is. En je mensen er geen overlast mee bezorgt. Drones zijn immers zeker nog geen algemeen geaccepteerd verschijnsel in de samenleving. Ze roepen soms protesten op en zijn gebonden aan wettelijke voorschriften. De eerste resultaten van zijn matineuze activiteiten plaatste hij op sociale media als Instagram. Een van die foto's van de Zijlpoort, eind december 2016 gemaakt, werd bij een reclame voor het daarin gevestigde restaurant gebruikt. Maar de echte doorbraak

voor de student maritieme techniek aan de Technische Universiteit in Delft, kwam nadat stadspromotor Leiden Marketing, zijn foto van een besneeuwde Burchtheuvel en Hooglandse Kerk op Facebook zette. In één weekeinde kreeg hij 6.000 likes van bewonderaars. Vervolgens werd Mullenders verast toen zijn foto's opdoken als achtergrond bij een gesprek met de Leidse komiek Jochem Myjer

in het tv-programma 'De wereld draait door'. Het leidde uiteindelijk tot een gezamenlijk kopje koffie waarbij Myjer hem stimuleerde een uitgever te zoeken voor zijn bijzondere fotomateriaal. Dat werd De Muze, die al eerder een fotoboek op de markt bracht met nachtfoto's van alle Leidse stegen.

Mullenders heeft niet de intentie om van de uit de hand gelopen hobby zijn beroep te maken. Wel raakt hij steeds weer gefascineerd als de computer - door wisselende belichting - beelden met de mooiste kleuren tevoorschijn tovert van de stad waar hij altijd heeft gewoond. En die hij door zijn virtuele luchtreizen steeds beter en in een andere hoedanigheid heeft leren kennen. Zijn boek bevat ruim veertig opnamen, merendeels van gebouwen, straten, kanalen en grachten in de binnenstad met

opnamedatum en exact tijdstip. En hier en daar voorzien van een bondige toelichting in het Nederlands en Engels. Het laat Leiden weer eens van een andere kant zien.

Leiden van boven - Vincent Mullenders - Uitgeverij De Muze - ISBN 9789492165213 - 60 pagina's - Prijs 15 euro.

Haagse opmars

Universitaire gebouwen in woord en beeld

NA TWAALF JAAR NIEUW OVERZICHTELIJK NASLAGWERK

In 2005 publiceerde het vastgoedbedrijf van de Universiteit Leiden het boek 'Vier eeuwen denken in steen'. Daarmee werd voor het eerst het complete gebouwenbezit beschreven en gefotografeerd. Na twaalf jaar is door nieuwbouw, restauratie en uitbreiding zo veel gewijzigd, dat besloten werd tot een compleet nieuwe uitgave met als toepasselijke titel 'Historie en vernieuwing'.

Op de omslag valt direct op dat in de ondertitel ditmaal niet uitsluitend Leiden wordt genoemd, maar ook Den Haag. Hoewel de Haagse Campus al in 1999 was opgericht, werden in de oude uitgave slechts twee pagina's aan de vestiging in de Residentie gewijd. Ditmaal zijn dat er tien. De bescheiden 2.000 vierkante meter in de Houtstraat heeft inmiddels plaats gemaakt voor drie omvangrijke vestigingen, waar zes van de zeven Leidse faculteiten hun plek hebben gevonden. De jongste loot 'Governance and Global Affairs' kent zelfs geen Leidse pendant. Er volgens inmiddels 3.500 studenten hun opleiding. In februari 2017 werd vijf verdiepingen van het voormalige ministerie van Buitenlandse Zaken aan de Turfmarkt, inmiddels omgedoopt tot Wijnhaven, in gebruik genomen door de Universiteit Leiden.

Dat was al in 2013 het geval met de onderwijstoren naast station Den Haag Centraal en New Babylon. En een jaar eerder gebeurde dat met het voormalige gemeentelijke archiefgebouw op een steenworp van het Binnenhof in de Schouwburgstraat na een ingrijpende renovatie.

In Leiden stond de tijd het afgelopen decennium evenmin stil.

Met name het cultureel erfgoed werd op grote schaal aangepast aan de eisen van de tijd. Zoals het Academiegebouw, waarvan de transformatie in 2009 werd afgerond. De Sterrewacht, die van 2009 tot 2011 grondig werd gerenoveerd en een nieuw ondergronds bezoekerscentrum kreeg. En de Hortus botanicus, waar koningin Maxima in 2013 het gerenoveerde kassencomplex opende. De campusgedachte werd het centrale thema, zowel

Sterrewacht aan de Sterrenwachtlaan 11 (foto: Marc de Haan).

in de binnenstad als in het Bio Science Park. Rector magnificus Carel Stolker en vastgoedirecteur Michel Leenders stellen in het voorwoord vast dat de stad en de universiteit niet meer los van elkaar zijn te denken. Dat de praktijk soms weerbarstig kan zijn, blijkt uit de eerste schermutselingen rond de totstandkoming van de Humanities Campus in het gebied rondom het Doelenterrein.

In tien jaar steeg het aantal studenten van 15.000 naar 27.000. Toch kromp het totale gebruikso-pervlak met tien procent door het afstoten van gebouwen aan de Hugo de Grootstraat (rechten), de Kaiserstraat/Sterrenwachtlaan (biologie) en de Boerhaavepanden Anatomie, Pathologie en Clusius. Verder leverden een 'zalenpool' voor onderwijs en de introductie van het flexwerken bijdragen aan een doelmatiger gebruik.

Uit de omvangrijke opsomming van restauraties en nieuwbouw valt een aantal bijzondere pro-

jecten op. Zoals het P.J. Vethgebouw, grenzend aan de hortus, dat na de bouw in het begin van de vorige eeuw tot 1993 onderdak bood aan laboratoria en het herbarium. Na een ingrijpende renovatie is het dit jaar in gebruik genomen door de faculteit Geesteswetenschappen. Of de Universiteitsbibliotheek aan de Witte Singel, die na de oplevering in 1984 vanaf 2007 een complete herinrichting onderging. Dit jaar volgde de voorlopige afronding met een nieuwe verdieping voor de Asian Library.

Het Bio Science Park Leiden was in 2005 nog een onbekend begrip. Hoe anders is dat in 2017. De Leeuwenhoek en omgeving groeide uit tot een van de meest invloedrijke parken op het gebied van Life Sciences. De 'sprong' over de rijksweg 44 is aanstaande. Een bestaand gebouw als het Sylviuslaboratorium kreeg sinds 2009 een volledig nieuwe inrichting. Het Van Steenisgebouw werd grondig gerenoveerd in 2014 en huisvest naast

biologen de enige faculteit archeologie van Nederland. En naast de 'schotel' van het Gorlaeus is na flink sloopwerk de eerste bouwfase van het nieuwe Gorlaeus Building voor de faculteit Wiskunde en natuurwetenschappen onlangs afgerond, inclusief een bijzondere trillingsarme meethal. Bovendien werd in 2012 en 2013 het Universitair Sportcentrum deels verplaatst, vernieuwd en uitgebreid.

Willem Otterspeer, emeritus hoogleraar en bezig met de afronding van de vierdelige geschiedschrijving van de Universiteit Leiden, onderscheidt - architectonisch gezien - drie Leidse perioden. In de 17de en 18de eeuw bleef de universiteit beperkt tot de kleine ruimte aan het Rapenburg. De eerste grote uitbreidingen kwamen in de loop van de 19de eeuw tot stand. De Hoger Onderwijs-wet van 1876 zorgde voor een stroomversnelling. Het leidde tot de bouw van een reeks spectaculaire laboratoria. In de jaren 60 van de vorige eeuw kwamen er twee enorme projecten tot stand: tussen de Wassenaarseweg en de Plesmanlaan

Het P.J. Vethgebouw aan de Nonnensteeg 1-3 (foto: Marc de Haan).

Het Gorlaeus Building aan de Einsteinweg 55 (foto: Marc de Haan).

en in het gebied Witte Singel-Rijn en Schiekade. Otterspeer onderscheidt in de huidige ruimtelijke spreiding drie campussen: de Leidse binnenstad voor geesteswetenschappen en rechtsgeleerdheid, de vrije ruimte tussen Leiden en Oegstgeest voor geneeskunde en exacte wetenschappen en Den Haag voor bestuurlijke en sociale wetenschappen. In het boek wordt die indeling ook aangehouden. In de binnenstad worden 25 locaties belicht en in het Bio Science Park 21. Vogelvluchtopnamen van Hielco Kuipers, recente foto's van de exterieurs en interieurs van de Leidse gebouwen, gemaakt door Marc de Haan en beelden van memorabele momenten vormen de illustratieve elementen. Samen met de informatieve teksten over zowel historie als actualiteit maken het tot een fraai naslagwerk.

Historie en vernieuwing. Universitaire gebouwen in Leiden en Den Haag - Barbara Heijl, Anneke van Bergen Henegouwen, Corine Hendriks, Ferdie Poppelier - Expertisecentrum Vastgoed Universiteit Leiden - ISBN 978-90-9030277-5 - 136 pagina's - Prijs 17,50 euro.

'Bastaard van Oranje' begraven in Hooglandse Kerk

JUSTINUS VAN NASSAU (1559-1631) ACTIEF OP VELE FRONTEN

Op 14 juli 1631 werd in de Hooglandse Kerk Justinus van Nassau begraven. Drie weken eerder was deze buitenechtelijke zoon van Willem van Oranje bij diens maîtresse Eva Elinx op 71-jarige leeftijd overleden in zijn woning aan de Hooigracht. Adri P. van Vliet, plaatsvervangend directeur van het Nederlands Instituut voor Militaire Historie, schreef over deze admiraal, diplomaat en gouverneur een boeiend boek met als titel 'Bastaard van Oranje'.

De specialist van de Nederlandse maritieme geschiedenis in de 16de en 17de eeuw vertelt daarin het levensverhaal van de man die in de strijd tegen de Spanjaarden tijdens de Tachtigjarige Oorlog (1568-1648) te land en ter zee actief was.

Hoewel Justinus niet erkend werd door zijn vader, kreeg hij aan het hof een adellijke opleiding. Vanaf 1576 studeerde hij aan de kort tevoren gestichte Leidse universiteit, waar hij werd begeleid door de rechtsgeleerde Rembertus Horraeus. Later zouden nog veel Oranjes in zijn voetspoor treden. Hij studeerde er 'vrije kunsten' met veel aandacht voor de Griekse en Romeinse klassieken en woonde bij rector en hoogleraar theologie Guillaume Feugeraeus 'aen 't Kerckhof'. Justinus beëindigde zijn studie, in die tijd vooral bedoeld voor de algemene ontwikkeling, in 1579, waarna hij voor zijn verdere diplomatieke en militaire vorming terugkeerde naar het hof van zijn vader in Antwerpen.

Dat laatste leidde in 1583 tot zijn benoeming tot kolonel in Vlaanderen door de Staten Generaal. Twee jaar later werd hij luitenant-generaal van Zeeland. Als hooggeplaatst militair was hij onder meer betrokken bij de verdediging van Antwerpen in 1585, blokkeerde hij in 1588 de Vlaamse kust, waardoor het samengaan van de Spaanse Armada en Parma's invasievloot werd verijdeld. Verder voerde hij strijd tegen de Duinkerker kapers. Op het vaste land - waar hij zich beter thuis voelde - leverde Justinus zijn

aandeel bij de inventieve inname van Breda met het turfschip. Ook was hij onder meer betrokken bij veroveringen door het Staatse leger van Zutphen, Deventer, Delfzijl, Nijmegen, Steenwijk, Coevorden en Geertruidenberg en - zij het bescheiden - bij de slag bij Nieuwpoort in 1600. Het oordeel over de militaire capaciteiten van Justinus kent een grote variëteit. Doorgaans waren tijdgenoten nogal lovend over hem, terwijl latere historici nogal eens kritische kanttekenin-

gen plaatsten. Gebrek aan gezag, eigengereid, weinig initiatiefrijk, tactisch niet echt onderlegd en een echte landrot werden als kwalificaties gebruikt. Daarentegen was hij voor de Staten-Generaal een bekwaam bevelhebber, die Breda tot het uiterst verdedigde. De Vlaamse redrijkerskamer 'De Orangien Lely' in Leiden hees hem in een gedicht één jaar na zijn dood op het schild. Zij spreken over de 'kloekmoedigen helt' die vanaf zijn jeugd steeds heeft gepoogd het 'swaer Spaensche jock' af te werpen. Volgens de Leidse broeders verdiende zijn trouw eeuwige lof.

Of hij het als diplomaat goed deed, is volgens de auteur van het boek onduidelijk. Hij leidde weliswaar missies naar de Engelse koningin Elisabeth I en de Franse koning Hendrik IV, maar zijn reisgenoot Johan van Oldenbarnevelt voerde de feitelijke onderhandelingen. Zeker is dat Justinus beschikte over een enorm netwerk en dat hij vele hoofdrolspelers in de 80-jarige oorlog persoonlijk kende. Zijn huwelijk met Anne van Merode in 1637 bood hem meer aanzien en een entree bij adellijke families. Voor zijn vertrek als gouverneur naar Breda in 1602 woonde het paar korte tijd op de Prinsenhof in Leiden. Op aandrang van Justinus' halfbroer stadhouder Maurits moest het stadsbestuur, onder wie stadssecretaris Jan van Hout, hiervoor uit dit voormalige St. Barbaraklooster tussen Rapenburg en Langebrug vertrekken.

In Breda werden zijn drie kinderen geboren, zoons Willem Maurits en Philips en dochter Louise Henriëtte. Na de inname van Breda door Spinola in 1625 keerde het gezin opnieuw terug naar Leiden en woonde Justinus er tot zijn dood als ambteloos burger. Zijn oudste zoon trouwde in het jaar van Justinus' overlijden met Maria van Aerssen van Sommelsdijk. Zij kregen drie kin-

De zerk op het graf van Justinus van Oranje en Anne van Merode in de Hooglandse Kerk

deren en woonden jarenlang aan de Breestraat. Zijn broer en zus trouwden eveneens op stand met respectievelijk Margaretha, barones van Cortenbach en Sir Henry Philip Herbert. Ook Anne van Merode had de laatste levensjaren een huis aan de Breestraat. Toen zij in 1634 op 69-jarige leeftijd overleed, werd ze bij haar man in het koor van de kerk bijgezet. De erfgenamen lieten later een grote, rijk uitgevoerde zerk op het graf plaatsen, waarop het paar is afgebeeld, evenals het familiewapen en Justinus' strijdhelm. De maker was waarschijnlijk Pieter 't Hooft.

Bastaard van Oranje - Adri P. van Vliet - Uitgeverij Walburg Pers - ISBN 9789462492332 - 256 pagina's - Prijs 29,50 euro.

Francisco de Valdés: belegeraar van Leiden

SPEURTOCHT RAYMOND FAGEL IN BRIEVEN VAN SPAANSE GENERAAL

In 1997 stond de Leidse universitair docent Nieuwe Geschiedenis Raymond Fagel aan de basis van een nieuwe traditie: de 30 oktober lezingen.

Op de zondag voorafgaand aan de viering van Leidens Beleg en Ontzet nodigen de 30 October Vereniging en het Instituut voor Geschiedenis van de Universiteit Leiden een spreker uit, die een facet van die memorabele historische periode belicht. Fagel bekeek het eerste jaar door Spaanse ogen. Precies twintig jaar later kruipt hij in de huid van de Spaanse belegeraar Francisco de Valdés. Overigens geen Valdez zoals de Leidse straatnaam suggereert. Daarvoor las Fagel de vele brieven, die de beroepssoldaat van lage komaf schreef toen hij carrière maakte tijdens het bewind van de Spaanse koning Philips II.

Op 1 november 1573 benoemde de hertog van Alva hem tot 'maestro de campo general', ofwel opperbevelhebber van troepen in Holland. Uitzonderlijk voor iemand die niet van adel is. Geboren rond 1518 in de Spaanse regio Asturias, overlijdt hij in 1580. Voor zijn komst naar de Nederlanden had Valdés al een lange militaire loopbaan in Italië achter de rug. Vanwege een opgelopen verwonding aan zijn rechterarm droeg hij zijn zwaard links. Van de circa tachtig achterhaalde brieven, die hij of zijn secretaris van 1567 tot 1577 schreven, gaan er 46 over de periode 1573-1574. Veel van die geschriften zijn bewaard gebleven dankzij de nazaten van Alva, die ervoor zorgen dat zich in het Madrileense paleis van de huidige hertog een archief met eeuwenoude stukken bevindt.

In het eerste jaar kreeg Valdés het bevel over onervaren Spaanse troepen als zijn voorganger sterft, kort nadat opstandelingen zich in Haarlem hebben overgegeven. Na zijn vestiging op het Haagse Binnenhof leidt Valdés vervolgens het eerste beleg van Leiden. In zijn brieven duikt voor het eerst het woord 'geuzen' op. Ook geeft hij aanvankelijk blijk groot vertrouwen te

hebben in katholieke Nederlanders, maar na een paar jaar van harde strijd neemt zijn irritatie toe. Geldgebrek is Valdés grootste zorg. Forten bouwen zonder arbeiders, brood en karren is lastig, bericht hij zijn superieuren. Massale desertie en muiterij liggen op de loer. Maar de brieven aan Alva, die kort daarop wordt vervangen door Requesens, blijven onbeantwoord.

Op 21 maart 1574 wordt het Leidse beleg opgebroken om een invasie vanuit Duitsland in de kiem te smoren. Valdés komt net te laat om mee te doen aan de victorieuze slag op de Mokerhei. Op de terugweg naar Utrecht ontbreekt het zijn leger aan alles: geen brandhout, geen stro om op te slapen en zelfs geen schoenen. Na een paar weken keert het tij. Valdés neemt de tweede omsingeling van Leiden soepel ter hand en vraagt Requesens om een extraatje voor zijn soldaten. Valdés vreest dat met het doorsteken van dijken het land definitief verloren gaat, en beseft dat de Leidenaren zich niet zullen overgeven met de komst van de geuzenvloot.

'Hardliner' Requesens stelt koning Philips II voor om de rebellen gewoon te laten verdrinken. Pas op 7 oktober hoort hij over het Leids ontzet vier dagen eerder. Valdés rept in zijn brieven op 17 en 21 oktober met geen woord over Leiden. Kort daarop breekt muiterij uit onder zijn troepen en krijgt Valdés zelfs huisarrest, maar hij weet te ontsnappen.

In 1577 verlaten alle Spaanse troepen, inclusief Valdés, de Nederlanden. Toch keert hij snel terug als de nieuwe landvoogd Jan van Oostenrijk hem dat vraagt. In 1579 eindigt zijn loopbaan toch nog met een zege als hij bij de inname van

Maastricht is betrokken. Valdés figureert in diverse toneelstukken over het ontzet van Leiden en is daardoor eeuwig met de stad verbonden. Helaas voor zijn reputatie is dit zijn grootste nederlaag. De conclusie van Fagel: tijdens de Nederlandse Opstand, feitelijk een burgeroorlog waarbij protestanten en katholieken elkaar ook in Leiden bevechten, probeert iedereen te overleven. Dat geldt ook voor Valdés en zijn manschappen. De rol die zijn vriendin en latere vrouw Magdalena Moons speelde, komt in de lezing slechts in de kantlijn aan de orde. Waren de mooiste eerste dagen in Den Haag mede aan haar te danken? Hoe het ook zij: een schilderij van Simon Opzoomer met het toen verloofde paar siert de cover van het boekje.

De Spaanse belegeraar van Leiden - Raymond Fagel - Uitgeverij Primavera Pers - ISBN 978-90-9997-248-3 - 32 pagina's - Prijs 7,50 euro.

Leiden kent al vele jaren de Valdezstraat, een zijstraat van de Schepenkade. Als het aan de beoogde nieuwe voorzitter van de 3 October Vereeniging Rik Kamps ligt, heeft dat de langste tijd geduurd. Niet alleen door de foute schrijfwijze, maar vooral omdat de Spaanse belegeraar het niet verdient om vernoemd te worden. Als voorzitter van de commissie herdenking bepleit hij bij de lezing om de straatnaam te wijzigen en in zijn plaats Cornelis Joppensz te vernoemen.

Hommage aan jubilerend duo Jan Boots en Anneke de Boer

LEIDSE KERMIS: HOSSEN OP HET 'VELD' KENT EEN LANGE TRADITIE

Jan Boots en Anneke de Boer zijn allebei in 1948 geboren. De twee hebben meer gemeen: beiden zijn onlosmakelijk verbonden met de Leidse kermis. Hij al 45 jaar en zij 40 jaar. Voor de 3 October Vereeniging waren die jubilea aanleiding voor het uitgeven van een boek.

Als eerbetoon aan het duo dat er met hun 'werkhuwelijk' voor zorgt, dat alles rondom het Lunapark - met soms wel 150 attracties - elk jaar weer tot in de puntjes is verzorgd. En de Vereeniging verzekert van een substantieel bedrag op de begroting om de jaarlijkse festiviteiten rondom het ontzet van Leiden te financieren.

Samensteller, redacteur en uitgever van het boek is Rens Heruer. Voorzitter van de HVOL, maar ook al vele jaren archivaris van de 3 October Vereeniging. Die beide functies vormen er een waarborg voor dat de lezer een zeer interessante inkijk wordt gegund in de historie en de achtergronden van een Leids fenomeen, dat ooit begon als kerkelijk herdenkingsmoment. Met de wijding van de Pieterskerk in 1121 resulteert dat de volgende eeuwen in een reeks bijzondere jaarmarkten. Tot er na 1655 de klad in komt. De gemeenteraad maakt daaraan in 1854 een definitief einde en introduceert de Leidse kermis in de laatste week van juli. Een première met 116 kramen en tenten. Variërend van zuurstalletjes en poffertjeskramen tot een heuse schouwburgtent. In 1910 is het opnieuw de raad die het doodvonnis tekent van de zomerkermis. Maar vanaf 1886 wordt

op het Schuttersveld - dankzij de oprichting van de Vereeniging - op 3 oktober al een feestterrein ingericht. De allereerste Feestwijzer meldt dat 's avonds een concert wordt gegeven door het muziekkorps van de schutterij. En in de tuin van Zomerzorg musiceert voor de leden de Stafmuziek van het 4de Regiment Infanterie. Een jaar later verschijnt de eerste draaimolen op het terrein

aan de Rijnsburgersingel. In 1890 is er sprake van een muziektent met hosvlonder en het afsluitende vuurwerk. Vooral dat hossen, de jeugd dansend en springend op populaire muziek, blijft tot in de jaren vijftig en zestig van de vorige eeuw populair. Hoe de kermis er in 1955 uitzag, is te lezen in een verslag dat mejuffrouw C. Kosse doet in het Leids Jaarboekje van dat jaar, en dat ook in het boek is opgenomen. Een feestterrein dat zich uitstrekt van molen De Valk tot aan het Van der Werffpark. Op de Beestenmarkt allerlei spellen en theaters, op de Turfmarkt werp- en schietattracties en shows met allerhande dieren als vogels en zelfs beren. Op de Boommarkt poffertjes- en wafelkramen en op de Vis- en Botermarkt snuisterijen en speelgoed, poppenkast op de Korenbeurs en nogakramen op de Nieuwe Rijn. Tot slot rondom Van der Werff een

Attracties op de Leidse Kermis voor alle leeftijden (foto: Peter Schipper/Carolina d'Andrea).

tent met komedianten en volop (draaiorgel)muziek. In die jaren trekt kermis jaarlijks zo'n 115.000 betalende bezoekers. Die zich door overvloedige regen nogal eens een weg moeten banen over een drassig 'land' dat met as, sintels en stro begaanbaar wordt gemaakt. Dat verandert ingrijpend als in 1969 het besluit valt om de kermis te verhuizen naar het terrein rondom de Groenordhallen aan de Willem de Zwijgerlaan. Maar ondanks de droge voeten raakt de ziel op de nieuwe locatie er langzaam uit en keert het Lunapark in 1976 terug naar de binnenstad. Met als grote pleitbezorger de in 1972 aangetreden Alkmaarder Jan Boots, een grote kermiskenner en -liefhebber. Dit jaar werd hij bekroond met

Anneke de Boer (links) en Jan Boots (rechts) in gesprek met de exploitant van het reuzenrad The View (foto: Peter Schipper/Carolina d'Andrea).

de Piet Maesprijs voor zijn bijzondere verdiensten voor de kermiscultuur. Tot de dag van vandaag is hij in Leiden de man van de inschrijving, gunning, organisatie en indeling van de attracties. In zijn ogen is de Leidse kermis uniek en behoort deze met Tilburg en Weert tot de top van Nederland. Enerzijds door de sterke binding met de bevolking, die nog steeds spaart voor het feest, en anderzijds met zijn locatie in het hart van de stad te midden van de vele andere festiviteiten. Een echt volksfeest. Hoe dat wordt beleefd, vindt in het boek zijn weerklank in persoonlijke columns van acht bestuursleden van de kermiscommissie.

De waardering voor Jan Boots en de rol van Anneke de Boer, de 'stille kracht' aan zijn zijde, wordt daarin niet vergeten. Met nostalgie blikken beiden terug op de tijd dat kermis, circus, bioscoop en variété nauw met elkaar verbonden waren. Met als typisch Leidse exponenten de bokstent en de steile wand van de gebroeders Van der Pouw Kraan. Terwijl de draaimolen en het ballengooien de tand des tijds glansrijk doorstaan, verdwijnt het traditionele 'kijkwerk' zoals de Muizenstad en het Vlooientheater. Volgens Jan Boots is de huidige kermisbezoeker verwend met veel en technisch volmaakt vermaak.

De Leidse Kermis - Een zaak van Formaat - Rens Heruer - Uitgeverij De Uiver - ISBN 978 90 823344 4 9 - 168 pagina's - Prijs 22,50 euro.

Het boek bevat vele foto's van de kermis in vroeger dagen, maar ook sfeervolle hedendaagse beelden. Van die laatste categorie zijn vooral Peter Schipper en Carolina D'Andrea de makers. Verder zijn er diverse lijstjes waarin specifieke zaken worden gerubriceerd, zoals de kermistaal, (kinder) attracties, drank en voedsel en behendigheidspellen.

Aangestipt

Op 19 oktober 2017, op de tiende sterfdag van Jan Wolkers, verscheen 'Het litteken van de dood', de biografie over de beeldhouwer-schilder-schrijver, die een rebels leven leidde en een van de meest geliefde kunstenaars van Nederland werd. Meer dan tien jaar werkte Leidenaar Onno Blom (1969) als zijn officiële biograaf aan het omvangrijke boek over de man die Nederland vormde en door Nederland werd gevormd. Wolkers' kunstenaarschap ontstond uit woede tegen de God van zijn gereformeerde vader in Oegstgeest, bloeide op in Amsterdam, en vond harmonie op Texel. Zijn romans werden verguisd, bejubeld en bekroond. Wereldwijd werden honderdduizenden exemplaren verkocht. Wolkers, opgeleid als beeldhouwer, maakte vele beelden in brons en glas, en liet een schitterend oeuvre van kleurrijke schilderijen na. Op basis van een schat aan materiaal schetst Blom, zijn rebelse, obsessieve en zinvolle leven in de greep van liefde en dood.

Wolkers had onstuimige relaties met vrouwen en meisjes. De dood van zijn oudste broer en die van zijn 2-jarige dochtertje bleven hem tot zijn laatste dag als demonen achtervolgen. De afgelopen weken werden tal van bijeenkomsten in het hele land gehouden waarop Jan Wolkers centraal stond. In 2008 schreef Blom al het boek 'Zo is het genoeg' over zijn laatste levensjaar. Op de biografie promoveerde hij aan de Universiteit Leiden.

*Het litteken van de dood - Onno Blom -
Uitgeverij De Bezige Bij - ISBN9789023454588
1120 pagina's - Prijs 39,95 euro.*

Jan Sloof overhandigde op 17 november in Museum Voorschoten het eerste exemplaar van zijn nieuwe boek aan burgemeester van Voorschoten, Pauline Bouvy-Koenen. Het is het vierde en laatste deel van de serie 'Voorschotense verhalen'. Het boek besteedt naast een aantal gevarieerde verhalen, bijzondere

aandacht aan de geschiedenis van de zilverfabriek en bevat meer dan 300 illustraties.

Twintig pareltjes uit het zilverdorp - Jan Sloof - Uitgeverij Ginkgo - ISBN 9789071256592 176 pagina's - Prijs 15 euro.

Mary Kemperink, emeritus hoogleraar Moderne Nederlandse letterkunde hield op 7 september de 26ste Bert-van-Selmlezing. Een initiatief van de opleiding Nederlandse taal en cultuur van de Universiteit Leiden. De afgelopen jaren deed zij onderzoek naar de relatie van literatuur en homoseksualiteit. In de lezing concentreerde ze zich op de periode 1850-1920 en concludeerde dat er sprake was van een wederzijdse beïnvloeding. De lezing verschijnt in boekvorm mede dankzij onder meer de Nederlandse Boekhistorische Vereniging en de Stichting Nederlandse Literatuur en Cultuur in de Middeleeuwen, beide gevestigd in Leiden.

Literatuur als medisch zoeklicht - Mary Kemperink - Uitgeverij Primavera Pers

ISBN 9789078331180 - 40 pagina's - Prijs 8,95 euro.

In het stadhuis werd in oktober een kleine expositie gewijd aan de Arminiaanse Schans. Twee houten muren die het stadsbestuur precies vier eeuwen geleden liet bouwen om zich te verschansen tegen schermutselingen. Veroorzaakt door de godsdiensttwist tussen de Leidse hoogleraren theologie Arminius en Gomarus over de predestinatieleer. Daarbij vielen doden en gewonden. In 1618 kwam prins Maurits zelfs naar Leiden om eigenhandig de vroedschap te ontslaan. Waarna remonstrantenjager Jacob van Brouhoven de 'ongekroonde koning' van Leiden werd. Jos van den Broek schreef bij de tentoonstelling een boekje over deze 'grijze bladzijde in de Leidse geschiedenis'.

Arminiaanse Schans - Jos van den Broek - Uitgeverij Micromys - ISBN 9789081997959 32 pagina's - In beperkte oplage gratis verspreid door de gemeente.

Zondag 10 december 2017

Rondleiding 'Van Gogh op de Groenesteeg'

Plaats: begraafplaats Groenesteeg,
Groenesteeg 126.

Aanvang: 14.00 uur.

Zondag 10 december 2017

Lezing 'Sociale woningbouw in Tuinstad-
Staalwijk' door Cor Smit

Plaats: Buurtontmoetingsplaats (BOP),
Herenstraat 61.

Aanvang: 14.30 uur.

Woensdag 13 december 2018

HVOL-lezing 'Het raadsel van Jan van Hout'
door Willem Otterspeer.

Plaats: Lokhorstkerk, Pieterskerkstraat 1,

Aanvang 20.00 uur, inloop vanaf 19.30 uur.

Tot en met vrijdag 15 december 2017

Tentoonstelling 'Wolkers geportretteerd' met
tientallen foto's uit het persoonlijk archief van
schrijver/kunstenaar Jan Wolkers.

Plaats: Kunstcentrum Marktsteeg 10.

Zaterdag 16 december 2017

Heropening Rijksmuseum Boerhaave na ingrijpen-
de verbouwing. Plaats: Lange Agnietenstraat 10.

Openingstijd: 10.00 tot 17.00 uur

Tot en met vrijdag 22 december

Tentoonstelling van textiel, kleding en sieraden
uit Centraal-Azië, zoals ikats en borduurwerk van
'Stans'.

Plaats: Textile Research Centre, Hogewoerd 164

Openingstijden: maandag tot en met donderdag
10.00 tot 16.00 uur

Tot en met vrijdag 26 januari 2018

Lustrumexpositie 55-jarige studentenroeivereni-
ging Asopos de Vliet.

Plaats: Oude Universiteitsbibliotheek,
Rapenburg 70

Tot en zondag met 25 maart 2018

Tentoonstelling over Nineveh, 2700 jaar gele-
den de grootste stad ter wereld. Meern dan 250
objecten uit de bloeitijd van de Nieuw-Assyrische
hoofdstad in Noord-Irak.

Plaats: Rijksmuseum van Oudheden,
Rapenburg 28.

Woensdag 14 februari 2018

HVOL-lezing 'Leidse fotografen'
door Jan Tolboom.

Plaats: nog niet bekend

Aanvang: 20.00 uur, inloop vanaf 19.30 uur.

Woensdag 11 april 2018

HVOL-lezing 'Een kamer gevuld met de mooiste
boeken' door Esther Mourits

Plaats: nog niet bekend

Aanvang: 20.00 uur, inloop vanaf 19.30 uur.

Zaterdag 18 april 2018

Excursie Bibliotheca Thysiana (Rapenburg)

Opgeven vanaf 1 maart 2018

Holdingmaatschappij
R.H. Breedveld B.V.

Coördesign

architectenburo
Veldman | Rietbroek | Smit

Alrijne Zorggroep
Rijksmuseum Boerhaave
Breedveld Holding
Buik en Van der Horst, gerechtsdeurwaarders
Grandcafé de Burcht
Van Cleef Holding
De Leeuw Makelaardij bv
De Ruyter de Wildt en De Vroom, advocaten
EDUARD Leiden Concept Store
Griffioen Precious Presents vof
Geelkerken Linskens, advocaten
HBK, Belastingadviseurs & Accountants
Hoogheemraadschap van Rijnland
La Gro advocaten
Macropa BV
Glas- en Schilderwerken van Muiden bv
Stichting Pieterskerk Leiden
Prima Management
Rabobank Leiden-Katwijk
Regionaal Opleidingen Centrum Leiden (ROC)
Museum Volkenkunde
Stichting Confessioneel Onderwijs Leiden
Stichting Hofjes van de Diaconie
Studio Coördesign bv
Tandartsenpraktijk Zoeterwoudsesingel
Teekens Karstens, advocaten en notarissen
Universiteit Leiden
Van der Valk Hotel Leiden
Architektenburo Veldman | Rietbroek | Smit
Zorgverzekeraar Zorg en Zekerheid

Port Betaald
Port Payé
Pays-Bas

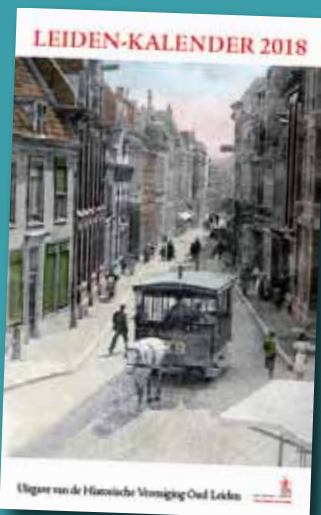
Retouradres: HVOL
Postbus 917, 2300AX Leiden

Historische kalender 2018: Openbaar vervoer in Leiden

De nieuwe historische kalender heeft als thema 'openbaar vervoer'. De historische foto's zijn weer geselecteerd door de Beeldbank. De hedendaagse foto's zijn dit jaar gemaakt door HVOL-lid en Beeldbankvrijwilliger Kees van der Laken.

HVOL-ledenprijs: 5 euro (winkelprijs: 6,50 euro).

Bestellen: promotie@oudleiden.nl

Colofon

Postadres:

Secretaris HVOL
Postbus 917, 2300 AX Leiden
tel 06-20211908

E-mail: info@oudleiden.nl

ING bankrekeningnummers
(alle t.n.v. Vereniging Oud
Leiden) voor:

- contributies/schenkingen:

NL74INGB0000175228

- betaling excursies:

NL67INGB0005901264

- overige betalingen:

NL03INGB0005887187

Website: www.oudleiden.nl

Website beeldbank:

<http://beeldbank.oudleiden.nl>

KvK-nummer 40445843

ANBI-nummer 804311912

ISSN-nummer 2214-353X

Redactie Kwartaalblad:

Tanneke Schoonheim en
Bram van Leeuwen

E-mail redactie:
kwartaalblad@oudleiden.nl

Opmaak en druk:
Drukkerij Sparta, Leiden